

BALLA TIBOR

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ A HÁTORSZÁGBAN**Nemzetközi konferencia, Stadtschlaining, 2013. szeptember 23–26.**

A Nagy Háború kitörésének centenáriumaéhoz közeledve egyre több tudományos rendezvény emlékezik annak különböző aspektusaira. A háborús hátság eseményeinek felelevenítésével, a korábban kialakult kép árnyaltabbá tételével a Burgenlandi Tartományi Múzeum, a Burgenlandi Tartományi Levéltár, továbbá a Linzi Egyetem közös szervezésében lezajlott nemzetközi konferenciának Városszalónak (Stadtschlaining) patinás középkori vára adott otthont. A tudományos tanácskozás német nyelven folyt, az előadók mindegyikének 30 perc állt rendelkezésére mondanivalója kifejtésére. Az előadások után a referálókhoz intézett kérdések és az arra adott rövid válaszok hangzottak el, melyek időnként vitára ösztönözték a résztvevőket.

A konferencia programja szeptember 23-án délelőtt kilenc órakor, *Markus Szelinger*, Városszalónak polgármesterének, valamint *Gert Polster* a Burgenlandi Tartományi Múzeum igazgatójának, valamint *dr. Rudolf Kropf*, a rendezvény fő szervezőjének köszöntőivel indult, amelyekben megköszönték, hogy az előadók és a résztvevők elfogadták a szervezők meghívását, kihangsúlyozták a konferencia jelentőségét és sok sikert kívántak annak munkájához.

Az első előadást *dr. Rüdiger Wurth* (Eisenstadt) hadtörténész tartotta az első világháborús osztrák–magyar katonai és tábori posta történetéről. Az előzmények felvázolása után megtudhattuk, hogy a katonák összesen 800 millió tábori lapot és levelet küldtek el 1914–1918 között. Beszélt a háború idején kibocsátott tábori postabélyegek és bélyegzők, a használatban lévő levelezőlapok, borítékok sokféleségéről, az egyes csapattesteknél működő tábori postahivatalok fejlődéséről, a postaküldemények cenzúrázásáról, a Monarchia területén található hadifogolytáborokban használt levelezőlapokról és bélyegzőkről. Részleteket tudhattunk meg a katonai légiposta háborús fontosságáról, (melynek pl. Przemysl második ostroma – 1914. október – 1915. március – idején nőtt meg a jelentősége), illetve az osztrák–magyar tábori postaszolgálat 1918 végi megszűnéséről.

A következő előadó *dr. Günter Stefanits* (Hornstein) volt, aki Leopold Milkovits hornsteini cipészmeister szibériai Csita tiszti hadifogolytáborából írt leveleinek elemzésére vállalkozott. Röviden bemutatta a 76. közös gyalogezredben szolgált, Iwangorodnál orosz fogságba esett Leopold Milkovits életútját, a csitai hadifogolytáborbeli életkörülményeit (a tiszti táborban a fogoly tisztek cipőjét javította), egészen az 1920-ban Acsinszkból Ausztriába történt hazatéréséig. Kimutatást készített arról, hogy 1915 és 1920 között hányszor és milyen sűrűn levelezett családjával; mondani valóját számos idézettel színesítette.

Az ebédszünet utáni első előadó *dr. Hans Hautmann* (Bécs) az 1914–1917 közötti osztrák háborús diktatúra lényegéről és következményeiről szólt. Felsorolta a háborús diktatúra jogi alapjait megteremtő törvényeket (katonai büntetőjogi törvény, hadiszolgáltatásokról szóló 1912-es törvény). Elemezte az 1914. július végén Ciszlajtániában a parlament működésének felfüggesztésével bevezetett háborús diktatúra megjelenési formáit (cenzúra bevezetése, a katonai büntetőtörvények életbe léptetése, a Hadsereg-főparancsnokság hatáskörének és szerepének túlzott növekedése). Megtudhattuk, hogy a hadbíróságok 5 millió ügyet tárgyaltak a háború alatt, számos kémskedéssel gyanúsított embert pedig kivégeztek. Értékelte a háborús diktatúra 1917. május 30-án történt felfüggesztését és annak következményeit.

Dr. Peres Zsuzsanna (Pécs) az 1912. évi 63. és az 1914. évi 50., a kivételes hatalomról szóló magyar törvénycikkeket állította vizsgálatának középpontjába. Először a középkortól kezdve végigkövette a háborúk hatását a jogalkotásra, majd megvizsgálta a kivételes törvények elfogadásának és bevezetésének történetét, azok főbb pontjait, elrendelésük körülményeit, gyakorlati végrehajtásukat, a hadbíróságok működésének feltételeit. Röviden bemutatta a kivételes törvények társadalomra és a mindennapokra gyakorolt hatását.

Őt *Perger Gyula* (Győr) követte, aki a Győri Egyházmegyében található harangok 1916–1918 közötti katonai célokra történt begyűjtését mutatta be előadásában. Megtudhattuk, hogy a harangok leszerelésének oka a fémhiány volt, nyomon követhettük a begyűjtés folyamatát, az egyházi vezetők próbálkozásait annak elodázására. Az előadó kimutatta, mennyi harangot sikerült ily módon összegyűjteni és mi lett azok további sorsa. Kitért a folyamat társadalmi fogadtatására és következményeire is.

Utolsóként *dr. Gabriela Dudeková* (Pozsony) emelkedett szólásra, aki Pozsony határvároskénti első világháborús szerepét járta körül. Felvázolta a 80 000 fős város geopolitikai helyzetét, 1914 előtti gazdasági és politikai szerepét, kiemelve annak multikulturális jellegét. Megvizsgálta a Nagy Háború kitörése utáni háborús lelkesedés okait, a helyőrség szerepét a város életében. Kitért a háború társadalomra gyakorolt hatásaira, így pl. az ellátási problémákra, az inflációra, a gazdasági krízisre. A fosztogatások eredményeképpen is jelentkező szociális feszültségeket a korabeli pozsonyi sajtóból vett idézetek segítségével mutatta be. Szólt IV. Károly király és Zita királyné 1918. július 16-án a városban tett látogatásáról és az irántuk való lojalitás megnyilvánulásáról. Bemutatta, hogyan zajlott a cseh katonaság által elfoglalt városban az új csehslavák hatalom kiépülése 1919 februárjában.

A konferencia második napjának első előadója *dr. Balla Tibor* alezredes (HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest) számos vetített képpel és térképvázlattal illusztrált előadásában a Monarchia hadifogolyügyeit mutatta be a nyugat-magyarországi első világháborús hadifogolytáborok példája alapján. Megismertette a résztvevőkkel az osztrák–magyar hadifogolyügyek központi szerveit, felsorolta a Nyugat-Dunántúlon 1914–1918 között működött hadifogolytáborokat és hadifogoly tisztai állomásokat, kiemelve, hol, mennyi és milyen nemzetiségű foglyot őriztek. Példákkal illusztrálta néhány tábor világháború utáni felhasználását, pl. idegen fogságból hazatérő katonák fogadására kialakított leszerelő és szűrőtáboroként. Elmondta, általában milyen szervezeti egységek és épületek voltak a táborok kapuin belül, bemutatta a foglyok mindennapi életét (táborrend, ellátás, őrzés, postaügyek, vallásgyakorlás, szórakozás, egészségügyi helyzet, szökések). Ismertette a táborokban lezajlott hivatalos látogatások, szemlék lefolyásának menetét. Részleteket tárt fel a magyarországi foglyok – elsősorban mezőgazdasági – munkára való alkalmazásáról, végezetül kitért a hadifoglyok túlnyomó többségének 1918 őszén történt hazaszállítására.

Másodikként *Ernst Mihalkovics* (Ritzing) előadása hangzott el, aki a Sopronnyéken 1915–1919 között működött hadifogoly- és internálótábor történetét foglalta össze. Részleteket ismerhettünk meg a 80 hektár területen felépült, 500 barakkban összesen 15 000 szerbet és olaszt befogadó tábor építéséről, létszámának változásairól, a tábor területén található építmények típusairól, a hadifoglyok és az örök, továbbá a foglyok és a helybéli lakosság kapcsolatáról (pl. vegyes házasságok), a sikeres szökési esetekről, a táborban található bosnyák civil internáltak sorsáról, akik közül 800-an haltak meg, valamint a tábor ma is létező temetőjéről.

Dr. Herbert Brettl (Halbturn) a világháború idején Boldogasszonyban működött hadifogolytábor példáján keresztül a hadifoglyok gazdasági szerepét mutatta be. A hadifoglyok alkalmazásának történelmi előzményeinek felvázolása után beszélt a tábor létesítéséről, létszámának változásairól, a területén található létesítményekről, a foglyok életkörülményeiről. Adatokkal szolgált a hadifoglyok mezőgazdaságban, iparban, a tábori hadseregnél történt alkalmazásáról, felsorolta az őrzésük, az ellátásuk terén jelentkező nehézségeket. Megtudhattuk, naponta mennyibe került a foglyok fenntartása, milyen, a foglyok ellen és által betervezett panaszok futottak be a hatóságokhoz, végül azt is, hogy a hadigazdaság nem működhetett volna a hadifoglyok bevetése nélkül.

Az ebédszünetet követően *dr. Horváth Sándor* (Szombathely) az ostffyasszonyfai hadifogolytábor 1915–1918 közötti történetét vázolta fel. Megismerhettük a tábor felépítésének előzményeit és körülményeit, a tábor szervezetét, mindennapi rendjét. Az előadó szólt a tábor orosz és olasz lakóinak életéről, a foglyok halálának körülményeiről és okairól, a 15 és 69 éves koruk között elhunyt foglyok számáról, vallási megoszlásáról, továbbá arról mely országokból származtak.

Wolfgang Meyer (Eisenstadt) a mai Burgenland területén található orosz hadifogoly tisztai állomásokról beszélt előadásában. Ismertette a tisztai állomások felépítését, földrajzi elhelyezkedését, alárendeltségi viszonyait. Megtudhattuk, hogy 1915 nyarán a rendelkezésre álló örök csekély száma miatt, az állomások egy részét feloszlatták. Dokumentumok alapján ismertette a fogly tiszték

áthelyezését az egyes állomások között, felvillantotta a mindennapjaikat, pl. ellátásuk, szórakozási lehetőségeik, szokási kísérleteik bemutatásával.

Robert Hausmann (Graz) a Stájerországban elhelyezkedő első világháborús hadifogolytáborokról tartott előadást, különös tekintettel a feldbachi tábor történetére. Bemutatta az 1915-re már 42 000 főt befogadó tábor felépítését, az ott található objektumokat, annak 1914 végén történt létrehozásától kezdve. Kimutatta, hányan és hol (mezőgazdaságban, iparban, bányászatban) dolgoztak a tábor lakói közül. Felsorolta és röviden jellemezte a Stájerország területén található többi tábor is. Mondanivalóját végül egy 1915-ben, a feldbachi tábor mindennapjairól készült érdekes dokumentumfilmmel illusztrálta.

Dr. Heideliese Jasser (Bécs) az Alsó-Ausztria és Sopron vármegye határán található Landegg menekülttáborának világháborús történetével ismertette meg a hallgatóságot. Először tisztázta a Monarchia idegen megszállás elől menekült, továbbá a frontzónából erőszakkal evakuált lakosai közötti különbséget. Beszélt Landegg menekülttáborának elhelyezkedéséről, szervezeti felépítéséről. Kiderült, hogy elemi iskola is működött a táborban, és Mária Jozefa főhercegnő, IV. Károly király édesanyja volt a tábor patrónusa. Bemutatta a helybéli lakosság viszonyát a táborban élőkhez, valamint a tábor utóéletét. Megtudtuk, hogy a tábor temetőjében összesen 250 halott nyugszik.

A konferencia harmadik napján elsőként *dr. Christoph Tepperberg*, a bécsi Hadilevéltár igazgatójának előadása hangzott el, melynek témája a Sajtóhadiszállás és a Hadilevéltár háborús propaganda eszközeiként való működése volt. Bemutatta a Sajtóhadiszállás szervezeti felépítését, feladatkörét (a propaganda és a cenzúra, az ellenséges propaganda elhárítása), időrendben ismertette annak állomáshelyeit, szót a háború alatti két vezetőjének életútjáról. Összefoglalta a szervezet propagandával kapcsolatos ténykedését, bemutatva eszköztárát (fotók, képzőművészeti alkotások, filmek, kiállítások, külföldi propaganda utak). A Hadilevéltár keretében működő irodalmi csoport propaganda szerepéről, az oda beosztott írókról külön beszélt, sok irodalmi idézettel színesítve mondanivalóját.

Dr. Gerald Schlag (Grosshöflein) előadásában az első világháború kitörését a nyugat-magyarországi sajtó tükrében járta körül. Röviden áttekintette a nyugat-magyarországi sajtó háború kitörése körüli történetét. Ismertette a szarajevói merénylet magyar és német nyelvű sajtóvisszhangját. Kommentálta a különböző beállítottságú helyi újságok véleményét a háború kitörésével, valamint az első hetekben történt diplomáciai és hadieseményekkel kapcsolatban. Kiválóan láttatta a háború kitörése miatti széles társadalmi lelkesedést, annak írott sajtóban való tükröződésén keresztül.

Martin Krenn (Trausdorf) előadásában a világháborús kultúrpolitika és a háborús propaganda szerepét vizsgálta a mai Burgenland területén. Először a kultúrpolitika fogalmát tisztázta az általa vizsgált korszakban. Beszélt arról, hogy a propaganda és a kultúrpolitika irányait még Ferenc Ferdinánd trónörökös jelölte ki a világháború előtt. Megtudtuk, hogy Kismartonban és a régió más településein számos propaganda célú kulturális rendezvényre került sor, pl. a patriotizmust szolgáló többnyelvű háborús délutánokat szerveztek, ahol a Vörös Kereszt számára gyűjtöttek. 1915-ben publikálták a háború tízparancsolatát, amit az egyházon és a sajtón keresztül egyfajta háborús hitvallásként terjesztettek, továbbá hazafias dalokat és leveleket publikáltak a lapokban, ezzel is növelve a hátsországban a nemzeti öntudatot.

A délutáni szekcióban elsőként *Gustav Reingrabner* (Zurndorf) előadása hangzott el, melyben két nyugat-magyarországi evangélikus lekipásztor első világháború alatti kinyilatkoztatásait járta körül. Röviden felvázolta Karl Fiedler és Johann Schmidt életútját, a világegés alatt elmondott prédikációikból, illetve naplójukból olvasott fel részleteket. Azokból kiderült: az általános békevágyat közvetítették híveiknek, a fronton harcoló katonák hősiességéről nem, szenvedéseikről viszont tudósították az embereket.

Rákossy Anna (Budapest) az 1916-os utolsó magyar királykoronázási ünnepséget mutatta be gazdagon illusztrált előadásában. Kitért a koronázási előkészületekre, majd rátért arra, kik vettek azon részt a politikusok, az előkelőségek és a korabeli neves művészek közül. Megismerhettük a ceremónia lefolyását: a magyar tábornoki egyenruhát viselő IV. Károlyt a Mátyás templomban koronázták meg, majd az újdonsült király elvégezte a Szent György téren álló koronázási dombon a négy égtáj felé történő kardszuhintást és bevonult a várpalotába.

A konferencia negyedik napján elsőként *Székely Zoltán* (Mosonmagyaróvár) előadása hangzott el Győr és Moson vármegyék első világháborús emlékműveiről. Kitért arra, hogy az emlékművek feldolgozása az utóbbi tíz évben kezdődött meg Nyugat-Magyarországon, majd bemutatta az el-esettekre való emlékeztetés funkcióját betöltő emlékművek keletkezésének mozgatórugóit. Egy részük temetőben, más részük valamely település központjában került felállításra. Sok képpel illusztrálta, milyen típusú emlékművek léteznek (pl. katonaalak mint zászlótartó, támadó baka, élő és halott bajtárs együtt; nemzeti szimbólumok: mint címer, zászló, kettős kereszt, Turul; vallásos szimbólumok: *Patrona Hungariae*, Krisztus a haldokló katonával). Összefoglalóan hallottunk az emlékművek 1945 utáni sorsáról is.

Dr. Deák Ernő (Bécs) a felsőpulyai járás első világháborús embervesztését járta körül az ott található háborús emlékművek alapján. Kiemelte: a Monarchia világháborús halotti vesztesége harmadik a rangsorban a hadviselők között, majd ismertette a felsőpulyai járás háborús veszteségi statisztikáját. Az előadótól megtudhattuk, általában hol helyezkednek el az emlékművek a településeken belül (templom előtt vagy temetőben), milyen típusúakat és mikor állítottak, továbbá azok milyen állapotban vannak napjainkban.

Utolsóként *dr. Dušan Kovač* (Pozsony) a Közép-Duna régió szerepéről beszélt az antant tervei- ben és háborús politikájában. Először tisztázta a Közép-Duna régió fogalmát. Megismertette a hall- gatóságot a nyugati antant államokban élő emigráns cseh és szlovák politikusok egy önálló Cseh- szlovák állam létrehozására, valamint Masaryk a Szlovákiát és Szerbiát összekötő nyugat-dunántúli korridorra vonatkozó terveivel. Bemutatta, hogy a tervezett korridor kérdése hogyan osztotta meg a szlovák társadalmat 1918–1919-ben, valamint a versailles-i békekonferencián részt vevők véle- ményét az elképzelésről, amelyet a cseh–szlovák delegáció 1919 áprilisában vetett el véglegesen.

A jól szervezett és szakmailag számos érdekességet, az első világháborús hátország szerepéről az eddigiekben kevésbé közismert tény felvillantó konferencia végén elhangzott zárszóban *dr. Ru- dolf Kropf* és *Gert Polster* a szervezők nevében összegezték a szimpózium tanulságait, megköszön- ték a résztvevők munkáját, hangsúlyozták a konferencia eredményességét, továbbá kiemelték több hasonló tudományos ülés jövőbeni megrendezésének szükségességét.